

برآورد پارامترهای مدل اتورگرسیو مرتبه اول فضایی با ضرایب تصادفی، RCINAR(1,1)

عاطفه تابنده^۱، علیرضا قدسی^۲

^{۱،۲} دانشکده ریاضی و علوم کامپیوتر، دانشگاه حکیم سبزواری

چکیده: در این مقاله برآوردگرهای کمترین مربعات شرطی مدل اتورگرسیو فضایی مرتبه اول با ضرایب تصادفی، RCINAR(1,1)، معرفی می شوند و به روش شبیه سازی خواص این برآوردگر با برآوردگر یول-واکر مقایسه می شود. واژه‌های کلیدی: مدل اتورگرسیو فضایی با مقادیر صحیح نامنفی، عملگر نازک دو جمله ای، برآورد کمترین مربعات شرطی کد موضوع بندی ریاضی (۲۰۱۰): 62M30.

۱ مقدمه

سری های زمانی هم چون تعداد تصادفات، ارقام بیکاری، تعداد اتاق های خالی یک هتل و غیره که در دوره های زمانی مشخص ثبت می شوند، نمونه هایی از سری های زمانی با مقادیر صحیح نامنفی می باشند که با استفاده از الگوهای INAR مدل می شوند (ال اوش و ال زید (۱۹۸۷)، ال زید و ال اوش (۱۹۹۰)، دو ولی (۱۹۹۱)، سیلوا و الیویرا (۲۰۰۴، ۲۰۰۵) و سیلوا و سیلوا (۲۰۰۶)). و ... . زنگ و همکاران (b, ۲۰۰۶a) مدل RCINAR را که در آن پارامتر مدل به عنوان یک متغیر تصادفی در نظر گرفته شد، معرفی نمودند. داده های فضایی با مقادیر صحیح نامنفی نیز وجود دارند. تعداد تصادفات در جاده های کشور، تعداد مبتلایان به یک بیماری خاص در نقاط مختلف کشور و تعداد جرایم در نقطه مختلف یک شهر مثال هایی از فرایندهای فضایی با مقادیر صحیح نامنفی می باشند. مدل اتورگرسیو مرتبه اول فضایی با مقادیر صحیح نامنفی ((SINAR(1,1) توسط قدسی و همکاران (۲۰۱۲) برای مدل کردن این نوع داده های فضایی معرفی شدند. و همچنین مدل اتورگرسیو مرتبه اول فضایی با مقادیر صحیح نامنفی و ضرایب تصادفی ((RCINAR(1,1) به صورت زیر معرفی شد

$$X_{ij} = \phi^{(ij)} \circ X_{i-1,j} + \phi_p^{(ij)} \circ X_{i,j-1} + \phi_r^{(ij)} \circ X_{i-1,j-1} + \varepsilon_{ij} \quad (1.1)$$

^۲عاطفه تابنده : atefeh.tabandeh@yahoo.com

A-10-659-1

که عملگر $\circ$ عملگر نازک دوجمله ای نامیده شده و به صورت زیر تعریف می شود

$$\phi \circ X = \sum_{k=1}^X Y_k$$

که در آن $\{Y_i\}$ سری شمارشی $\phi \circ X$ نامیده شده و دنباله ای از متغیرهای تصادفی مستقل و هم توزیع با توزیع برنولی با پارامتر ϕ و مستقل از X است و $\{\phi_r^{(ij)}\}$ برای هر $r = 1, 2, 3$ ، دنباله ای از متغیرهای تصادفی مستقل و هم توزیع روی $[0, 1]$ می باشند. $\{\varepsilon_{ij}\}$ دنباله ای از متغیرهای تصادفی i.i.d با مقادیر صحیح نامنفی، مستقل از $\{\phi_r^{(ij)}, r = 1, 2, 3\}$ و مستقل از $\{X_{i-k, j-l}\}$ برای هر $k \geq 1$ یا $l \geq 1$ می باشد.

فرض می شود

$$\mu_{\phi_r} = E(\phi_r^{(ij)}), \sigma_{\phi_r}^2 = Var(\phi_r^{(ij)}), \mu_\varepsilon = E(\varepsilon_{ij}), \sigma_\varepsilon^2 = Var(\varepsilon_{ij}),$$

همه متناهی باشند و حداکثر یکی از μ_{ϕ_r} ها می تواند صفر باشد. هم چنین فرض می شود

$$\mu_{\phi_1} + \mu_{\phi_2} + \mu_{\phi_3} < 1.$$

در این مقاله ابتدا در بخش ۲ برآوردهای کمترین مربعات شرطی پارامترهای مدل اتورگرسیو مرتبه اول فضایی با ضرایب تصادفی معرفی می شوند و سپس در بخش بعد با استفاده از شبیه سازی خواص برآوردهای یول-واکر و کمترین مربعات شرطی با یکدیگر مقایسه خواهند شد.

۲ برآورد کمترین مربعات شرطی

قضیه ۱.۰۲. در فرآیند RCINAR(1,1) تعریف شده در رابطه (۱.۱) برآورد کمترین مربعات شرطی $(\mu_{\phi_1}, \mu_{\phi_2}, \mu_{\phi_3}, \lambda)$ با θ می نیم کردن تابع

$$S(\theta) = \sum_{i=1}^{n_1} \sum_{j=1}^{n_2} (X_{ij} - E(X_{ij} | \mathbf{X}_{ij}^-))^2$$

به صورت زیر به دست می آید

$$\hat{\theta} = A^{-1}b$$

$$A = \begin{bmatrix} \sum X_{i-1,j}^2 & & & \\ \sum X_{i,j-1} X_{i-1,j} & \sum X_{i,j-1}^2 & & \\ \sum X_{i-1,j-1} X_{i-1,j} & \sum X_{i-1,j-1} X_{i,j-1} & \sum X_{i-1,j-1}^2 & \\ \sum X_{i-1,j} & \sum X_{i,j-1} & \sum X_{i-1,j-1} & (n_1 - 1)(n_2 - 1) \end{bmatrix}$$

که A ماتریسی متقارن است و مجموع ها روی $i = 2, 3, \dots, n_1$ و $j = 2, 3, \dots, n_2$ می باشد و

$$b = (\sum X_{i-1,j} X_{ij}, \sum X_{i,j-1} X_{ij}, \sum X_{i-1,j-1} X_{ij}, \sum X_{i,j})'$$

اثبات. فرض کنید $\mathbf{X}_{ij}^- = (X_{i-1,j}, X_{i,j-1}, X_{i-1,j-1})$ داریم

$$\begin{aligned} E(X_{ij} | \mathbf{X}_{ij}^-) &= E(\phi_1^{(ij)} \circ X_{i-1,j} + \phi_2^{(ij)} \circ X_{i,j-1} + \phi_3^{(ij)} \circ X_{i-1,j-1} + \varepsilon_{ij} | \mathbf{X}_{ij}^-) \\ &= E(\phi_1^{(ij)} \circ X_{i-1,j} | \mathbf{X}_{ij}^-) + E(\phi_2^{(ij)} \circ X_{i,j-1} | \mathbf{X}_{ij}^-) \\ &+ E(\phi_3^{(ij)} \circ X_{i-1,j-1} | \mathbf{X}_{ij}^-) + E(\varepsilon_{ij} | \mathbf{X}_{ij}^-) \\ &= \mu_{\phi_1} X_{i-1,j} + \mu_{\phi_2} X_{i,j-1} + \mu_{\phi_3} X_{i-1,j-1} + \lambda \end{aligned}$$

برآوردهای کمترین مربعات شرطی فرآیند RCINAR(1,1) با می نیم کردن عبارت زیر نسبت به پارامترها به دست می آیند

$$\begin{aligned} S(\theta) &= \sum_{i=1}^{n_1} \sum_{j=1}^{n_2} (X_{ij} - E(X_{ij} | \mathbf{X}_{ij}^-))^2 \\ &= \sum_{i=1}^{n_1} \sum_{j=1}^{n_2} (X_{ij} - \mu_{\phi_1} X_{i-1,j} - \mu_{\phi_2} X_{i,j-1} - \mu_{\phi_3} X_{i-1,j-1} - \lambda)^2 \end{aligned}$$

که $\theta = (\mu_{\phi_1}, \mu_{\phi_2}, \mu_{\phi_3}, \lambda)$ با مشتق گرفتن نسبت به $\mu_{\phi_1}, \mu_{\phi_2}, \mu_{\phi_3}, \lambda$ به دست می آوریم

$$\frac{\partial S(\theta)}{\partial \lambda} = -2 \sum_{i=2}^{n_1} \sum_{j=2}^{n_2} (X_{ij} - \mu_{\phi_1} X_{i-1,j} - \mu_{\phi_2} X_{i,j-1} - \mu_{\phi_3} X_{i-1,j-1} - \lambda)$$

$$\frac{\partial S(\theta)}{\partial \mu_{\phi_1}} = -2 \sum_{i=2}^{n_1} \sum_{j=2}^{n_2} X_{i-1,j} (X_{ij} - \mu_{\phi_1} X_{i-1,j} - \mu_{\phi_2} X_{i,j-1} - \mu_{\phi_3} X_{i-1,j-1} - \lambda)$$

$$\frac{\partial S(\theta)}{\partial \mu_{\phi_2}} = -2 \sum_{i=2}^{n_1} \sum_{j=2}^{n_2} X_{i,j-1} (X_{ij} - \mu_{\phi_1} X_{i-1,j} - \mu_{\phi_2} X_{i,j-1} - \mu_{\phi_3} X_{i-1,j-1} - \lambda)$$

$$\frac{\partial S(\theta)}{\partial \mu_{\phi_3}} = -2 \sum_{i=2}^{n_1} \sum_{j=2}^{n_2} X_{i-1,j-1} (X_{ij} - \mu_{\phi_1} X_{i-1,j} - \mu_{\phi_2} X_{i,j-1} - \mu_{\phi_3} X_{i-1,j-1} - \lambda)$$

با مساوی صفر قرار دادن روابط فوق رابطه زیر به دست می آید

$$\mathbf{b} = \mathbf{A}\theta$$

و این اثبات را کامل می کند.

□

۳ نتایج شبیه سازی مدل RCINAR(1,1)

در این بخش نتایج حاصل از شبیه سازی را مورد بحث قرار می دهیم. یادآوری می شود (تابنده و قدسی) در روش یول-واکر برآورد

پارامترهای ϕ_1, ϕ_2, ϕ_3 به صورت زیر به دست می آید

$$\hat{\phi} = \hat{P}^{-1} \hat{\rho} \quad (1.3)$$

که $\hat{\rho}' = (\hat{\rho}(1, 0), \hat{\rho}(0, 1), \hat{\rho}(1, 1))$ ، $\hat{\phi}' = (\hat{\phi}_1, \hat{\phi}_2, \hat{\phi}_3)$ و

$$\hat{P} = \begin{pmatrix} 1 & \hat{\rho}(1, -1) & \hat{\rho}(0, 1) \\ \hat{\rho}(1, -1) & 1 & \hat{\rho}(1, 0) \\ \hat{\rho}(0, 1) & \hat{\rho}(1, 0) & 1 \end{pmatrix}$$

توجه داشته باشید که $\hat{\rho}(k, l) = \hat{\gamma}(k, l) / \hat{\gamma}(0, 0)$ که برای مجموعه داده

$\{X_{ij}; i = 1, \dots, n_1 \text{ \& } j = 1, \dots, n_2\}$ به صورت زیر تعریف می شود

$$\hat{\gamma}(k, l) = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_i \sum_j (X_{ij} - \bar{X})(X_{i+k, j+l} - \bar{X}), \quad (2.3)$$

که $k, l \in \mathbb{Z}$ و $\max\{1, 1-l\} < j < \min\{n_2, n_2-l\}$ ، $\max\{1, 1-k\} < i < \min\{n_1, n_1-k\}$

ما شبیه سازی را با استفاده از (1.1) با فرض این که $\varepsilon_{ij} \sim Poisson(\lambda)$ و $\phi_i \sim Uniform(0, \eta)$ برای $i = 1, 2, 3$ و $\eta = \frac{\mu_{\phi_i}}{\gamma}$ باشد. با سه مجموعه مختلف از $\theta' = (\mu_{\phi_1}, \mu_{\phi_2}, \mu_{\phi_3}, \lambda)$ انجام داده ایم. (i) $\theta' = (0.05, 0.05, 0.05, 1)$ (ii) $\theta' = (0.3, 0.3, 0.3, 1)$ (iii) $\theta' = (0.15, 0.15, 0.15, 1)$ حجم فرایندهای تولید شده 8×8 ، 16×16 ، 32×32 و 64×64 هستند.

فرض کنید s تعداد تکرارها را نشان می دهد که در این مطالعه برابر 5000 است. مقادیر زیر در مطالعه شبیه سازی محاسبه شده اند.

$$1. \text{اریبی } (Bais) = \bar{\hat{\theta}} - \theta$$

$$2. \text{ریشه میانگین مربعات خطا } (RMSE) = \sqrt{\sum_{i=1}^s (\hat{\theta}_i - \theta)^2 / s}$$

نتایج در جدول ۱، ۲، ۳ نشان داده شده است. نتایج بیان میکند که برآوردهای یول-واکر نسبت به برآوردهای کمترین مربعات شرطی اغلب زمانی که مقدار پارامترها کوچک و حجم نمونه نیز کوچک باشد دارای RMSE کوچکتر می باشند. در حالی که اگر مقدار پارامترها بزرگتر و نزدیک ۱ باشند و حجم نمونه نیز بزرگ باشد RMSE برآوردهای کمترین مربعات شرطی اغلب کمتر از برآوردهای یول-واکر است.

برای مقادیر کوچک پارامترها و حجم کوچک، اریبی برآوردهای یول-واکر اغلب کمتر از برآوردهای کمترین مربعات شرطی است. اما در سایر حالات اریبی برآوردهای کمترین مربعات شرطی اغلب کمتر از برآوردهای یول-واکر است. به طور کلی در حجم های بالا روش کمترین مربعات شرطی و در حجم های کوچک روش یول-واکر بهتر می باشند (از لحاظ اریبی و RMSE).

جدول ۱: Bias و RMSE مدل RCINAR(1,1) برای مجموعه (i)

$\hat{\phi}_2$		$\hat{\phi}_1$		روش	حجم نمونه	مجموعه
RMSE	Bias	RMSE	Bias			
۰,۰۷۶۷	۰,۰۰۸۵	۰,۰۷۶۹	۰,۰۱۰۷	YW	۸ × ۸	
۰,۰۹۶۱	۰,۰۲۰۷	۰,۰۹۵۵	۰,۰۲۱۳	CLS		
۰,۰۴۸۱	۰,۰۰۱۱	۰,۰۴۸۵	۰,۰۰۰۳	YW	۱۶ × ۱۶	
۰,۰۵۲۸	۰,۰۰۴۸	۰,۰۵۳۲	۰,۰۰۴۱	CLS		
۰,۰۲۹۷	-۰,۰۰۱۹	۰,۰۲۹۰	-۰,۰۰۱۶	YW	۳۲ × ۳۲	
۰,۰۳۰۹	-۰,۰۰۰۴	۰,۰۳۰۲	-۰,۰۰۰۴	CLS		
۰,۰۱۵۹	-۰,۰۰۱۳	۰,۰۱۶۰	-۰,۰۰۱۰	YW	۶۴ × ۶۴	
۰,۰۱۶۲	-۰,۰۰۰۶	۰,۰۱۶۴	-۰,۰۰۰۴	CLS		

$\hat{\lambda}$		$\hat{\phi}_2$		روش	حجم نمونه	مجموعه
RMSE	Bias	RMSE	Bias			
۰,۲۷۷۲	۰,۰۸۷۷	۰,۰۷۲۱	۰,۰۰۵۲	YW	۸ × ۸	
۰,۳۳۰۹	۰,۰۷۲۷	۰,۰۹۹۳	۰,۰۲۴۳	CLS		
۰,۱۳۷۳	۰,۰۳۰۶	۰,۰۴۶۳	-۰,۰۰۱۴	YW	۱۶ × ۱۶	
۰,۱۴۷۹	۰,۰۱۷۸	۰,۰۵۳۱	۰,۰۰۵۴	CLS		
	۰,۰۶۹۰	۰,۰۱۲۲	۰,۰۲۹۵	YW	۳۲ × ۳۲	
۰,۰۷۱۳	۰,۰۰۵۷	۰,۰۳۱۲	-۰,۰۰۰۶	CLS		
۰,۰۳۵۲	۰,۰۰۵۳	۰,۰۱۵۶	-۰,۰۰۲۰	YW	۶۴ × ۶۴	
۰,۰۳۵۷	۰,۰۰۱۹	۰,۰۱۶۰	-۰,۰۰۰۴	CLS		

جدول ۲: Bias و RMSE مدل RCINAR(1,1) برای مجموعه (ii)

$\hat{\phi}_2$		$\hat{\phi}_1$		روش	حجم نمونه	مجموعه
RMSE	Bias	RMSE	Bias			
۰,۱۰۳۲	-۰,۰۲۸۸	۰,۱۰۳۷	-۰,۰۲۹۱	YW	۸ × ۸	
۰,۱۱۸۳	-۰,۰۱۵۰	۰,۱۲۰۵	-۰,۰۱۵۴	CLS		
۰,۰۶۳۹	-۰,۰۱۳۲	۰,۰۶۱۷	-۰,۰۱۱۳	YW	۱۶ × ۱۶	
۰,۰۶۸۸	-۰,۰۰۸۱	۰,۰۶۶۸	-۰,۰۰۶۱	CLS		
۰,۰۳۲۲	-۰,۰۰۵۴	۰,۰۳۲۰	-۰,۰۰۴۸	YW	۳۲ × ۳۲	
۰,۰۳۳۳	-۰,۰۰۲۶	۰,۰۳۳۲	-۰,۰۰۲۲	CLS		
۰,۰۱۶۱	-۰,۰۰۱۷	۰,۰۱۶۱	-۰,۰۰۱۸	YW	۶۴ × ۶۴	
۰,۰۱۶۴	-۰,۰۰۰۴	۰,۰۱۶۴	-۰,۰۰۰۵	CLS		

$\hat{\lambda}$		$\hat{\phi}_3$		روش	حجم نمونه	مجموعه
RMSE	Bias	RMSE	Bias			
۰,۴۳۴۲	۰,۲۴۲۷	۰,۱۰۲۴	-۰,۰۴۴۷	YW	۸ × ۸	
۰,۴۶۷۴	۰,۱۴۹۰	۰,۱۲۵۰	-۰,۰۰۴۶	CLS		
۰,۲۰۲۹	۰,۰۹۲۹	۰,۰۶۵۵	-۰,۰۲۶۲	YW	۱۶ × ۱۶	
۰,۱۹۸۹	۰,۰۳۹۹	۰,۰۶۹۳	-۰,۰۰۷۰	CLS		
۰,۰۹۷۸	۰,۰۴۰۰	۰,۰۳۴۰	-۰,۰۱۱۸	YW	۳۲ × ۳۲	
۰,۰۹۳۶	۰,۰۱۲۱	۰,۰۳۴۰	-۰,۰۰۱۹	CLS		
۰,۰۴۸۶	۰,۰۱۵۹	۰,۰۱۷۰	-۰,۰۰۵۳	YW	۶۴ × ۶۴	
۰,۰۴۶۹	۰,۰۰۱۹	۰,۰۱۶۷	-۰,۰۰۰۳	CLS		

جدول ۳: Bias و RMSE مدل RCINAR(1,1) برای مجموعه (iii)

$\hat{\phi}_2$		$\hat{\phi}_1$		روش	حجم نمونه	مجموعه
RMSE	Bias	RMSE	Bias			
۰,۱۲۹۶	-۰,۰۵۱۶	۰,۱۲۷۸	-۰,۰۵۱۹	YW	۸ × ۸	
۰,۱۴۸۸	-۰,۰۶۸۰	۰,۱۴۷۸	-۰,۰۶۸۳	CLS		
۰,۰۶۵۲	-۰,۰۰۱۴	۰,۰۶۵۷	-۰,۰۰۲۲	YW	۱۶ × ۱۶	
۰,۰۷۰۲	-۰,۰۱۸۸	۰,۰۷۰۹	-۰,۰۲۰۵	CLS		
۰,۰۳۶۵	۰,۰۰۵۷	۰,۰۳۵۹	۰,۰۰۶۵	YW	۳۲ × ۳۲	
۰,۰۳۵۶	-۰,۰۰۶۳	۰,۰۳۵۲	-۰,۰۰۵۸	CLS		
۰,۰۱۹۴	۰,۰۰۴۸	۰,۰۱۹۲	۰,۰۰۴۸	YW	۶۴ × ۶۴	
۰,۰۱۸۳	-۰,۰۰۱۹	۰,۰۱۸۱	-۰,۰۰۱۸	CLS		

$\hat{\lambda}$		$\hat{\phi}_3$		روش	حجم نمونه	مجموعه
RMSE	Bias	RMSE	Bias			
۲,۶۷۴۴	۲,۲۲۱۶	۰,۱۷۶۹	-۰,۱۳۴۸	YW	۸ × ۸	
۲,۲۴۴۵	۰,۱,۴۹۵۶	۰,۱۴۸۳	-۰,۰۲۳۸	CLS		
۱,۰۳۲۵	۰,۸۰۴۰	۰,۱۰۷۵	-۰,۰۸۲۵	YW	۱۶ × ۱۶	
۰,۸۰۴۶	۰,۴۲۶۱	۰,۰۷۵۸	-۰,۰۰۸۶	CLS		
۰,۴۵۳۹	۰,۳۱۵۰	۰,۰۶۰۳	-۰,۰۴۶۳	YW	۳۲ × ۳۲	
۰,۳۶۸۶	۰,۱۴۰۴	۰,۰۳۹۵	-۰,۰۰۴۰	CLS		
۰,۲۲۳۱	۰,۱۲۹۰	۰,۰۳۱۰	-۰,۰۲۳۴	YW	۶۴ × ۶۴	
۰,۱۸۹۶	۰,۰۴۴۶	۰,۰۲۰۵	-۰,۰۰۱۱	CLS		

مراجع

- Al-Osh, M. A. and A. A. Alzaid (1987). First-order integer-valued autoregressive (INAR(1)) process. *Journal of Time Series Analysis*, **8**, 261–275.
- Alzaid, A. A. and M. A. Al-Osh (1990). An integer-valued p th-order autoregressive structure (INAR(p)) process. *Journal of Applied Probability*, **27**, 314–324.
- Du, Jin-Guan and Yuan Li (1991). The integer-valued autoregressive (INAR(p)) model. *Journal of Time Series Analysis*, **12**, 129–142.
- Ghods, A., Shitan, M. and Bakouch, H. (2012). A first-order spatial integer-valued autoregressive SINAR(1,1) model. *Communication in Statistics-Theory and Methods*, **41**, 2773–2787.
- Silva, M.E. and Oliveira V. L. (2004). Difference equations for the higher-order moments and cumulants of the INAR(1) model. *Journal of Time Series Analysis*, **25**, 317–333.
- Silva, M. E. and V.L. Oliveira (2005). Difference equations for the higher-order moments and cumulants of the INAR(p) model. *Journal of Time Series Analysis*, **26**, 17–36.
- Silva, I. and Silva, M. E. (2006). Asymptotic distribution of the Yule-Walker estimator for INAR(p) processes. *Statistics and Probability Letters*, **76**, 1655-1663.
- Zheng, H. T., Basawa, I. V. and Datta, S. (2006a) The Inference for p th-order random coefficient integer-valued autoregressive processes. *Journal Of Time Series Analysis*, **27(3)**, 411–440.
- Zheng, H. T., Basawa, I. V. and Datta, S. (2006b) The first order random coefficient integer-valued autoregressive processes. *Journal of Statistics, Planning Inference*, **173**, 212–229.